

Наталія ЄРМАК,

orcid.org/0000-0003-2923-4751

*аспірант кафедри української мови та славістики
Бердянського державного педагогічного університету
(Бердянськ, Україна) gumen.natalya@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ ЗЗСО ОСНОВНОЇ ЛАНКИ

У статті подається аналіз процесу формування текстотворчих умінь і навичок учнів ЗЗСО основної ланки на основі характеристики підходів до визначення сутності текстотворчих умінь. Проаналізовано складники цих умінь, що доцільно використовувати як етапи їх формування; узагальнено погляди вчених-педагогів та вчених-психологів щодо змісту формування текстотворчих умінь і навичок учнів ЗЗСО основної ланки; визначено загальні особливості формування текстотворчих умінь і навичок на уроках української мови учнів ЗЗСО основної ланки.

Ключові слова: *текстотворчі уміння, текстотворча діяльність, українська мова, основна школа.*

Natalia YERMAK,

orcid.org/0000-0003-2923-4751

*Postgraduate Student
Berdyansk State Pedagogical University
(Berdyansk, Ukraine) gumen.natalya@gmail.com*

FEATURES OF FORMING TEXT GENERATING LEARNING SKILLS FOR GENERAL EDUCATION INSTITUTION MIDDLE LINE STUDENTS OF SECONDARY SCHOOL

This article represents the analysis of process of forming text generating learning skills for general education institution middle line students of secondary school based on characteristics of methods of approaching to determination of text generating skills main points. Forming components of these skills, which reasonable to use as a stages of their forming, have been analyzed, the opinions of scholars and psychologists concerning the content of forming text generating learning skills for general education institution middle line students of secondary school have been summarized; main features of forming text generating learning skills for general education institution middle line students of secondary school at Ukrainian lessons have been determined.

Key words: *text generating skills, text generating activity, Ukrainian, secondary school.*

Сучасні реформи середньої освіти зумовлюють потребу в компетентних та досконалих фахівцях, які спроможні повною мірою задовольнити вимоги нових економічних змін у нашій державі. При цьому підґрунтям такої потреби, без сумніву, виступає підготовка спеціалістів у межах шкільної освіти.

Безумовним виступає той факт, що досвідчена та всебічно розвинена особистість формується саме в межах освітньої програми. Отже, за таких умов вагомим значення набуває питання формування текстотворчих умінь у сучасних учнів.

Постановка проблеми. Проблема формування текстотворчих умінь в умовах сьогодення набуває вагомим значення з огляду на пріоритетність підготовки креативно та всебічно розвинутого фахівця. При цьому така проблема вирішується шляхом забезпечення якості формування текстот-

ворчих умінь учнів основної школи на уроках української мови. Це зумовлює актуальність цієї статті та підтверджує своєчасність наданих пропозицій. Концептуальні засади реформування середньої школи визначають дев'ять складників «Нової української школи», серед яких: новий зміст, орієнтований на формування ключових компетентностей для життя; педагогіка партнерства, що ґрунтується на засадах взаємоповаги між усіма учасниками освітнього процесу; умотивований вчитель, який має необхідні кваліфікації та стимули, щоб стати лідером змін; орієнтація на неповторність особистості й індивідуальний підхід до задоволення потреб кожного учня та інші. Це можливо лише за умови наступності і перспективності навчання. При цьому одним з основних пріоритетів є формування текстотворчих умінь учнів основної ланки ЗЗСО.

Аналіз досліджень проблеми формування текстотворчих умінь і навичок учнів ЗЗСО основної ланки показав, що сучасний етап розвитку суспільства вимагає переорієнтації процесу освіти, наскрізного удосконалення освітнього забезпечення, розробки та впровадження нових освітніх технологій та інтерактивних методів навчання. Теоретико-методичним підґрунтям досліджуваної проблеми є праці З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Донченко, Н. Дикої, С. Карамана, О. Караман, О. Копусь, О. Любашенко, Л. Мацько, М. Пентилюк, М. Плющ, Т. Симоненко, Г. Шелехової та інших, в яких обґрунтовано підходи до формування текстотворчої діяльності учнів основної школи ЗЗСО у навчанні української мови, запропоновано типологію вправ на текстовій основі, ефективні форми й методи організації роботи над текстами різних стилів і типів мовлення. Особливості методики формування текстотворчих умінь і навичок учнів розкрито в наукових працях Н. Бондаренко, Л. Варзацької, Т. Ладиженської, Г. Шелехової та ін.

Українська мова набула безперечної пріоритетності як державної, а отже, вільне володіння українською мовою є запорукою високої якості освіти, кар'єрного зростання та успішності комунікацій в усіх сферах суспільного життя. Підтвердженням цього є чітке визначення в оновленій чинній програмі з української мови, що пріоритетною ідеєю курсу української мови в основній школі є забезпечення інтенсивного мовленнєвого

та інтелектуального розвитку учнів. Крім того, про актуальність цієї думки на сучасному етапі розвитку освіти свідчать Державний стандарт базової і повної середньої освіти (освітня галузь «Мови і літератури») та нова навчальна програма з української мови для 5-9-х класів, які націлюють навчальний процес на формування текстотворчих умінь учнів основної школи у процесі навчання української мови, що виявляється в здатності успішно користуватися мовою у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань. Все це, безперечно, підтверджує потребу забезпечення високої якості формування текстотворчих умінь учнів основної школи у процесі навчання української мови.

Водночас необхідним підґрунтям методичних та методологічних розробок у будь-якій сфері виступає досконалість теоретичного підґрунтя та уточнення низки необхідних дефініцій з метою усунення теоретичної плутанини, що в подальшому сприятиме наданню можливостей для розробки та впровадження практичних рекомендацій в освітній процес.

Метою статті є аналіз поглядів учених щодо змісту формування текстотворчих умінь учнів ЗЗСО середньої ланки, узагальнення підходів учених-психологів та педагогів з метою виокремлення особливостей формування текстотворчих умінь учнів ЗЗСО середньої ланки у процесі навчання української мови на основі концепції нової школи.

Рис. 1. Підходи до визначення сутності формування текстотворчих умінь (узагальнено автором)

Виклад основного матеріалу. На сьогодні є велика кількість поглядів до визначення сутності формування текстотворчих умінь, однак єдність у наукових поглядах відсутня. Пропонуємо дані щодо сутності формування текстотворчих умінь об'єднати в підходи, наведені на рисунку 1.

Підхід, який базується на трактуванні сутності формування текстотворчих умінь як певного комплексу умінь, безперечно, є доречним через те, що не можна заперечувати множинність умінь у цьому разі, але такий підхід є констатуючим і залишає поза увагою певні дії, які спрямовані на створення такого комплексу умінь.

Трактування сутності формування текстотворчих умінь як інтегрованої характеристики особистості, здатності володіти конкретними знаннями відображає кінцеву мету формування таких умінь або певне завдання процесу формування текстотворчих умінь, залишаючи поза увагою безпосередній зміст цього процесу. Схожим є визначення сутності аналізованого поняття як практичної діяльності учнів. Такий підхід поверхово окреслює зворотний зв'язок учнів у процесі навчання, незважаючи при цьому на спрямовану дію вчителя на учня з метою формування певного кола умінь.

Підхід М. Вітошко (Вітошко, 2011), згідно з яким формування текстотворчих умінь – це філологічне осмислення художнього тексту, є занадто вузьким і має сенс лише про конкретно одне вміння – свідомо осмислювати певний текст.

Аналогічним можна вважати підхід, щодо якого формування текстотворчих умінь розглядається як виявлення певної здатності учня працювати з текстом. За таких умов висвітлюється лише підсумкова частина роботи вчителя в процесі формування певних умінь, що полягає в перевірці рівня сформованості текстотворчих компетентностей.

Доцільним та слушним є підхід, який передбачає визначення сутності формування текстотворчих умінь як процесу формування певних умінь.

Такий підхід можна вважати найбільш доречним, але це не дає підстав повною мірою погодитися з автором цього підходу та його визначенням.

Визначення формування текстотворчих умінь мусить всебічно розкривати зміст цього поняття, який має бути досліджений шляхом уточнення окремих його складників.

Як видно з даних таблиці 1, автори по-різному інтерпретують зміст процесу формування текстотворчих умінь, але більшість наукових думок з цього приводу збігаються. Так, деякі зазначені складники процесу формування текстотворчих умінь мають сенс і у правильній послідовності застосування можуть виступати як етапи процесу формування текстотворчих умінь учнів.

Отже, запропонована послідовність є найбільш доцільною для її використання у розробці методичних засад формування текстотворчих умінь учнів через те, що повністю відповідає критеріям повноти та логічності.

Таблиця 1

Узагальнення поглядів учених щодо змісту формування текстотворчих умінь учнів

	Учені						
	Н. Грона	М. Бондаренко	Н. Перхайло	О. Кучерук	О. Копусь	М. Вітошко	О. Божко
Складники	Пошук інформації	+					
	Осмислення інформації	+			+		
	Збір, систематизація та структурування інформації	+	+	+		+	+
	Усвідомлення теми висловлення		+				
	Визначення основної думки майбутнього тексту		+				
	Надання тексту певного стилістичного забарвлення		+				
	Планування та написання тексту		+		+	+	+
	Правильний добір необхідних мовних засобів		+	+	+		
	Пошук та виправлення недоліків		+				
	Оцінка побудованого тексту		+	+	+		+
	Розрізнення основної та другорядної інформації				+		
	Асоціативна мовленнєво-мисленнєва діяльність				+		

З урахуванням наведених вище міркувань можна надати власне визначення поняття «формування текстотворчих умінь учнів» у такий спосіб: «Формування текстотворчих умінь учнів – це процес впливу вчителя на учня з метою формування умінь щодо усвідомлення теми висловлення, визначення основної думки майбутнього тексту, його планування, пошуку та вдалої систематизації інформації, структуруванню тексту, його оцінки,

внесенню належних корективів, що в подальшому забезпечить високу якість текстотворчих компетентностей учня та мовну досконалість».

Запропоноване визначення відрізняється від наявних уточнень змісту процесу формування текстотворчих умінь; урахуванням базових категорій – суб'єкт, об'єкт, дія, мета; структурування складників процесу формування текстотворчих умінь у логічній послідовності. А також повно та

Таблиця 2

Узагальнення підходів деяких учених-психологів на виокремлення особливостей формування текстотворчих умінь учнів основної школи ЗЗСО у процесі навчання української мови

Автор (група авторів)	Науковий доробок
А. Люблінська	Підкреслює, що для ефективного формування текстотворчих умінь необхідне цілісне утворення, сплав почуттів і знань, переживань і практичного досвіду (Люблінська, 1983)
О. Глазова, Н. Голуб, М. Пентилюк, К. Плиско	Першочерговим є встановлення зв'язку між матеріалом, що вивчається, і наступними темами. Тільки за такої умови формуються в учнів перспективні лінії мовно-мовленнєвих знань, умінь (Глазова, 1999; Голуб, 2013; Пентилюк, 2011; Плиско, 2002)
П. Гальперін	Зазначає, що учень може засвоїти знання тільки у процесі діяльності, в результаті й за умови виконання ним системи дій (Гальперін, 1981)
М. Пентилюк, Т. Окунович	Стверджують, що вирішальну роль у формуванні текстотворчих умінь відіграє внутрішнє мовлення, яке називають головною ланкою переходу від думки до слова і від слова до думки. Учням, що мають низький рівень розвитку внутрішнього мовлення, важко висловити свої думки вголос і сприйняти усне мовлення інших (Пентилюк, Окунович, 2006)

Таблиця 3

Узагальнення підходів деяких учених-педагогів на виокремлення особливостей формування текстотворчих умінь учнів основної школи ЗЗСО у процесі навчання української мови

Автор (група авторів)	Науковий доробок
І. Зимня	Обґрунтувала зв'язок якості формування текстотворчих умінь із компетентностями, що сприятиме формуванню нової парадигми результату освіти (Зимня, 2003)
К. Ушинський	Підкреслював, наскільки в процесі формування текстотворчих умінь важливо систематизувати знання, поступово їх накопичуючи, оскільки зв'язок між поняттями та їх розвиток у загальній системі предметів сприяє розширенню й поглибленню знань учнів, які наприкінці навчання перетворюються на цілісну світоглядну систему (Ушинський, 1983)
В. Сухомлинський	Вважав формування текстотворчих умінь учнів основної школи основою формування духовної культури та становлення особистості. У процесі формування творчої особистості значна роль належить вільному володінню словом, оскільки це значною мірою сприяє формуванню світогляду людини, її загальному розвитку, встановленню взаєморозуміння між людьми, усвідомленню історії рідного краю, традицій свого народу, розкриттю змісту духовної культури суспільства. Він писав, що рідна мова – це «безцінне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції» (Сухомлинський, 1977)
Н. Перхайло	Дослідила особливості формування текстотворчої компетентності учнів профільної школи (Перхайло, 2011)
Л. Кратасюк	Створила методiku формування в учнів 5-6-х класів умінь створювати тексти різних типів за допомогою інтерактивних методів, прийомів і форм навчання, уточнивши поняття «текстотворча діяльність», «текстотворча компетентність», «текстотворчі вміння» (Кратасюк, 2011)
О. Глазова	Подає науково обґрунтовану та експериментально перевірену методiku навчання п'ятикласників будувати тексти, яка, будучи зорієнтована на всі фази мовленнєвого акту, сприяє реалізації принципів перспективності та наступності у формуванні текстотворчих умінь (Глазова, 1999)

всебічно розкриває сутність процесу формування текстотворчих умінь учнів, за його допомогою може вирішити науково-практичне завдання з приводу усунення теоретичної плутанини між складниками текстотворчих умінь, що спостерігається нині.

До того ж з метою виокремлення психолого-педагогічних особливостей формування текстотворчих умінь учнів у процесі навчання української мови доцільно проаналізувати здобуток учених у цій сфері. При цьому доречно узагальнити наявні думки окремо вчених-психологів та вчених-педагогів. Це дасть змогу виокремити психологічний та педагогічний концептуальні підходи до окреслення таких особливостей. Узагальнення підходів деяких учених-психологів на виокремлення особливостей формування текстотворчих умінь учнів основної школи у процесі навчання української мови наведено в таблиці 2.

Отже, узагальнюючи дані таблиці 2, можна надати певні висновки:

для ефективного формування текстотворчих умінь необхідний синтез почуттів і знань, переживань і практичного досвіду, встановлення зв'язку між матеріалом, що вивчається, і наступними темами, самостійне виконання учнем певних дій та формування в учня досвіду внутрішнього мовлення як підґрунтя якості сформованих текстотворчих умінь.

Узагальнення підходів деяких учених-педагогів на виокремлення особливостей формування текстотворчих умінь учнів основної школи у процесі навчання української мови наведено в таблиці 3.

Як видно із таблиці 3, учені-педагоги виокремлюють дещо відмінні від учених-психологів особливості формування текстотворчих умінь учнів.

Узагальнюючи наукові доробки вчених, зазначені в таблиці 3, можна зробити такі **висновки**:

– орієнтація процесу формування текстотворчих умінь на рівень сформованості компетентностей;

– обов'язкове дотримання принципів концептуальності, системності, керованості, ефективності, відтворюваності;

– створення необхідних умов для якості формування текстотворчих умінь учнів: орієнтація змісту навчання на оптимальну реалізацію навчальних можливостей школярів; побудова навчання як розв'язання системи навчальних завдань, що поступово ускладнюються; перенесення засвоєного в нову навчальну ситуацію;

– підкреслення уваги на необхідності систематизувати знання, поступово їх накопичуючи, оскільки зв'язок між поняттями та їх розвиток у загальній системі предметів сприяє розширенню й поглибленню знань учнів, які наприкінці навчання перетворюються на цілісну світоглядну систему;

– орієнтація діяльності вчителя на формування вільного володіння словом.

Висновки. З урахуванням зазначеного можна сформулювати два концептуальні підходи до процесу формування текстотворчих умінь учнів основної школи ЗЗСО у процесі навчання української мови:

– *психологічний*, який передбачає зв'язок такого процесу із почуттями і переживаннями учня, забезпечення самостійності практичної діяльності учнів, орієнтацію на зв'язок поточного матеріалу із наступним та формування в учня досвіду внутрішнього мовлення;

– *педагогічний*, який передбачає дотримання принципів концептуальності, системності, керованості, ефективності, відтворюваності, створення певних умов для забезпечення якості формування текстотворчих умінь, зокрема набуття умінь вільного володіння словом з метою формування якісних текстотворчих компетентностей.

Для ефективного формування текстотворчих умінь необхідний синтез почуттів і знань, переживань і практичного досвіду, встановлення зв'язку між матеріалом, що вивчається, і наступними темами, самостійне виконання учнем певних дій та формування в учня досвіду внутрішнього мовлення як підґрунтя якості сформованих текстотворчих умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Витошко М. Комплексный анализ художественного текста как способ формирования текстовой компетенции у студентов филологических специальностей вузов. Проблемы подготовки сучасного вчителя. 2011. № 4 (2). С. 139–143.
2. Люблинская А. А. Система отношений – основа нравственной воспитанности личности. Вопросы психологии. 1983. № 2. С. 74–79.
3. Глазова О. П. Перспективність і наступність у формуванні текстотворчих умінь учнів початкових і 5 класів загальноосвітньої школи: автореф. дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)». К., 1999. 18 с.
4. Голуб Н. Б. Особливості текстотворчої діяльності учнів 5-7-х класів в умовах компетентнісного навчання української мови. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 20. С. 72–76.

5. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. К.: Ленвіт, 2011. 256 с.
6. Плиско К. М. Лінгводидактичні основи навчання української мови в середніх закладах освіти. Педагогічні науки: зб. наук. праць. Херсон: Видавництво ХДПУ, 2002. Вип. 31. С.34–37.
7. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2009. 400 с. № 4 (55), грудень 2016.
8. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 139 с.
9. Зимняя И. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования. Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 3–7.
10. Кратасюк Л. М. Інтерактивні методи в навчанні учнів 5-6-х класів створювати тексти різних типів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. К., 2011. 20 с.
11. Перхайло Н. А. Текстотворча компетентність у світлі інноваційної освітньої парадигми. URL: http://конференция.com.ua/files/image/konf%2011/doklad_11_3_2_25.pdf
12. Сухомлинський В. О. Творчість у колективі. Роль казки в колективному житті дітей. Вибрані твори в 5 т. К.: Рад. школа, 1977. Т. 1. С. 535–540.
13. Ушинський К. Д. Вибрані пед. твори: в 2 т. К.: Рад. школа, 1983. Т. 2. 1983. 358 с.
14. Пентилюк М., Окуневич Т. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: навчальний посібник. К.: Ленвіт, 2006. 134 с.

REFERENCES

1. Vitoshko M. Kompleksniy analiz khudozhestvennogo teksta kak sposob formirovaniya tekstovoy kompetentsii u studentov filologicheskikh specialnostey vuzov [Literary text complex analysis as a method of text competence of IHL Philology Department students]. Problemy pidgotovky suchatnogo vchytelya [Problems of modern teacher training]. 2011. Nr 4 (2). pp. 139–143. [in Russian].
2. Lublinskaya A. A. Sistema otnosheniy – osnova npravstvennoy vospitannosti lichnosti [System of relationship is the basis of mental civility of person]. Voprosy psichologii [Issues of psychology]. 1983. Nr 2. pp. 74–79. [in Ukrainian].
3. Glazova O. P. Perspektivnist i nastupnist u formuvanni tekstotvorchih umin uchniv pochatkovykh i 5 klasiv zagalnoosvitnyoi shkoly [Promising and approaching in text generating skills forming of students of the 5-th forms of secondary school]: published dissertation summary for receiving of Candidate of pedagogic sciences academic degree: 13.00.02 Theory and methodology of training (Ukrainian language). K., 1999. P. 18. [in Ukrainian].
4. Golub N. B. Osoblyvosti tekstotvorchoy diyalnosti uchniv 5-7 klassiv v umovah kompetentnisnogo navchannya ukrayinskoi movy [Features of text creative activity of 5-7 form students under conditions of competent training of Ukrainian language]. Periodical publication of NPU named after M. P. Dragmanov. Review 16: Creative personality of teacher: problems of theory and practice. 2013. Rev. 20. Pp. 72–76. [in Ukrainian].
5. Pentelyuk M. I. Aktualni problemy suchasnoy lingvodydaktyky [Actual problems of modern linguodidactics]: collected works. K.: Lenvit, 2011. P. 256. [in Ukrainian].
6. Plisko K. M. Lingvodydaktychni osnovy navchannya ukrayinskoyi movy u serednih zakladah osvity [Linguodidactic essentials of education of Ukrainian language at secondary education institutions] Pedagogical sciences: [collection of scientific papers]. Kherson: Published by KhSPU, 2002. Rev. 31. Pp. 34–37. [in Ukrainian].
7. Metodyka navcannya ukraïnskoy movy v serednih osvïtnih zakladah [Methodology of Ukrainian language teaching in the secondary school] / under the editorship of M. I. Pentyluk. K.: Lenvit, 2009. P. 400. Nr 4 (55), December, 2016. [in Ukrainian].
8. Galperin I. R. Tekst kak obyekt lingvisticheskogo issledovaniya [Text as an object of linguistic investigation]. M.: Science, 1981. P.139. [in Russian].
9. Zimnyaya I. Kluchevye kompetentnosti – novaya paradigma rezultata obrazovaniya [Key competence – new paradigm of education result]. Higher education today. 2003. N 5. С. 3–7. [in Russian].
10. Kratasyuk L. M. Interaktyvni metody v navchanni uchniv 5-6 klassiv ctvoruvaty teksty riznykh typiv [Interactive methods in 5-6 form students training to create the texts of different types]: published dissertation summary for receiving of Candidate of pedagogic sciences academic degree: 13.00.02. K., 2011. P. 20. [in Ukrainian].
11. Perhaylo N. A. Tekstotvorcha kompetentnists u svitli innovatsiynoy osvïtlyoi paradygmy [Text creative competence in the view of innovation educational paradigm. URL: http://конференция.com.ua/files/image/konf%2011/doklad_11_3_2_25.pdf [in Ukrainian]
12. Sukhomlinskiy V. O. Tvorchists u kolektyvi. Rol kazky v kolektyvnomu zhytti ditey [Creativity in a group. Role of fairy-tale in a communal life of children]. Selected works in 5 v. K.: Radyanska shkola [Soviet school], 1977. V. 1. Pp. 535–540. [in Ukrainian]
13. Ushynskiy K. D. Vybrani pedagogychni tvory: v 2 tomah [Selected pedagogical works: in 2 volumes]. K.: Radyanska shkola [Soviet school], 1983. V. 2. 1983. P. 358. [in Ukrainian].
14. Pentyluk M., Okunevych T. Metodyka navchannya ukraïnskoi movy u tablytayah i shemah: navchalniy posibnik [Methodology of Ukrainian language training represented as tables and schemes: training manual]. K.: Lenvit, 2006. P. 134. [in Ukrainian].